

Відділ зарубіжної україніки НБУВ (1991–2011): історія, здобутки, завдання

Датою заснування відділу зарубіжної україніки (далі – ВЗУ) вважається 9 вересня 1991 р. Саме в цей день у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) було відкрито читальний зал зарубіжної україніки¹. Призначенням цього підрозділу було збирати і вивчати історико-культурну спадщину діаспори: творчий доробок вчених, культурних та громадських діячів, наукових осередків, що функціонують поза межами України, вищих навчальних закладів, бібліотек, які займаються видавничою діяльністю. Всі ці надбання належать до історико-культурної спадщини України, вони суттєво розвивають україніку, знайомлячи світ з феноменом українства і тим самим збагачуючи європейську та світову науку і культуру. Дані про цей доробок – невід’ємна складова національної бібліографії України, оскільки, відповідно до міжнародних стандартів, екстеріорика (література, яка видається поза межами країн) є частиною бібліографічного репертуару кожної країни (але реєструється окремо)². Таким чином, одне з завдань створеного ВЗУ полягало у заповненні відповідного сегмента національної бібліографії України.

Історія ВЗУ тісно пов’язана з історією НБУВ. Основою його став фонд колишнього відділу спецзбереження літератури (спецфонд), де за часів Радянського Союзу зберігалися вилучені з загального обігу видання, що не підтримували офіційної ідеології і мали, з точки зору тогочасної влади, «буржуазно-націоналістичний», «контрреволюційний» та «релігійний» характер. Зокрема, тут були зосереджені видання, які в народі називали «самвидав», «захалявна література», «позацензурні видання», «антирадянська література», «самдруківські видання», «копії», «задротяна література». Відповідна література надходила до бібліотеки з Головліту СРСР та УРСР (Головного управління по охороні державних таємниць у пресі при Раді міністрів СРСР та УРСР), з КДБ (Комітету державної безпеки), Міністерства закордонних справ.

Фонд цей складався з двох частин – видань зарубіжної україніки, або екстеріорики, і з праць репресованих (а з початку 1990-х рр. реабілітованих) авторів, які потрапляли до спецфонду й зберігалися там в різні

історичні періоди. Вони були приступні лише невеликому колу спеціалістів.

Говорячи про ВЗУ НБУВ, вкрай важливо виокремити передумови його створення, пригадати історію збирання, накопичення в бібліотеці україніки та репресованих «ідеологічно шкідливих книг» для суспільно-політичної системи, яка існувала в Україні з 1920-х рр.

З самого початку існування Всенародної бібліотеки України (далі ВБУ – перша назва НБУВ) підрозділу з назвою «Україніка» («Ucrainica») відводилося одне з пріоритетних місць. Перший директор бібліотеки С. П. Постернак писав, що вона «поставила собі опріч загального завдання, спільного всім великим бібліотекам всесвіту, ще й своє спеціальне завдання, якого не мала на меті жодна з великих бібліотек всесвіту – утворення Відділу «Україніка», присвяченого літературі про Україну та український народ»³. Відділ мав складатися з: а) книжок українською мовою усякого змісту; б) книжок про Україну всіма мовами. Як свідчать документи, питання про створення відділу та наукові принципи його організації у боротьбі різних ідей і підходів розглядалися у той час регулярно і детально⁴.

Ще у вересні 1918 р. було означено засади формування фонду і вирішено поділити його на два підрозділи. В одному мали міститися книги українською мовою, а у другому – книги іноземними мовами про Україну. З 1922 р. відділ «Україніка» функціонує як окрема структурна одиниця бібліотеки. Концепцію відділу розробив П. Я. Стебницький, перший його офіційний завідувач. За нею, відділ як найповніше зібрання літератури з українознавства мав бути книжковою базою широких наукових досліджень, науковою лабораторією українознавства, мав опікуватися складанням бібліографії україніки та бібліографічного каталогу з широкої проблематики українознавства.

Що важливо, відділ розпочав свою діяльність з вироблення методології виділення україніки, формування й каталогізації цього фонду. У 1927 р., говорячи про основні завдання бібліотеки, С. П. Постернак і М. І. Ясинський (на той час заввідділу україніки) відзначали, що цей

³ Постернак С. Всенародня бібліотека України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві. – Київ, 1923. – С. 20; див також: Биковський Л. Національна бібліотека Української держави (1918–1921). – Берлін, 1923. – С. 5.

⁴ Постернак С. Всенародня бібліотека України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві. – С. 21–22; див також: Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: 1918–1941. – К., 1998. – С. 79.

¹ Спочатку такий підрозділ існував як сектор при відділі обслуговування читачів літературою гуманітарного профілю, а у липні 1992 р. він отримав статус відділу.

² Вовченко І. О. Державна (національна) бібліографія України і міжнародні вимоги // Бібл. вісн. – 1994. – № 1. – С. 13–14; Супронюк О. К. Зарубіжна україніка: проблеми вивчення // Бібл. вісн. – 1997. – № 2. – С. 12.

підрозділ – одна з найважливіших ланок роботи бібліотеки: «Безмежно широке завдання його – зібрати, скупчити в собі всю літературу українською мовою і всю українознавчу літературу всіма мовами... Свідомі американці пишуться і цілком правдиво, бо ширшої і повнішої від цієї колекції поки що світ не знає – своїм відділом «Американа» в бібліотеці Нью-Йорку, осягнемо й ми наше завдання, коли свідомо поставимось до вимог нашої творчої роботи в ділянці бібліобудівництва»⁵.

Упродовж 1923–1928 рр. ВБУ налагоджує ділові, наукові контакти з найвідомішими бібліотеками та спорідненими установами України, Росії, країн Західної Європи. Серед пріоритетних були зв'язки з закордонними українськими товариствами, видавництвами, діячами науки та культури. В архіві бібліотеки збереглися копії листів-звернень її дирекції до адміністрацій Ягеллонської університетської бібліотеки у Кракові, Слов'янської бібліотеки у Празі, Національної бібліотеки в Софії, Нью-Йоркської публічної бібліотеки, Бібліотечної асоціації в Лондоні, Бібліотеки Британського музею та інших з проханням надсилати до ВБУ все, що стосується українки в порядку книгообміну чи на будь-яких інших умовах»⁶. На початку 1930-х рр. до бібліотеки надійшло вже сотні тисяч таких видань. Вони зберігалися у відділі «Україніка», котрий проіснував у такому статусі до 1933 р., після чого став підвідділом загального фонду.

На жаль, політичні репресії у 1933–1934 рр., жертвами яких стали провідні вчені, прихильники концепції виділення українознавчих фондів, звільнення їх з посад не дали змоги завершити реалізацію концепції «україніка» та організувати «українські фонди» у їх повноті. Розпочалася радянська ідеологізація суспільних процесів, фронтальне зміцнення партійно-радянської влади у всіх сферах життя. Зокрема, у бібліотечній галузі здійснювалася цілеспрямована переорієнтація діяльності бібліотек на масового читача, політосвітню роботу, завдання соціалістичного будівництва та виховання мас у дусі комуністичної ідеології.

Під гаслом боротьби з «буржуазною наукою» було засуджено дореволюційний та західний науково-технічний і економічний досвід. На початку 1930-х рр. поняття «національний» замінюється поняттям «державний». У штатному розкладі бібліотеки за 1930-й р. відділ українки фактично перестає існувати як окрема структурна одиниця, його частково вливають у загальні фонди, а частково – у підрозділ обов'язкового примірника українського друку консультативно-бібліографічного відділу на чолі з М. Ясинським⁷. Частина цих книг згодом потрапила до спецфонду. У 1931–1934 рр. чиниться розгром вітчизняної школи бібліографознавства, і як наслідок, ВБУ згортає українознавчу діяльність у галузі

книгознавства, бібліотекознавства та українського бібліографічного репертуару. Нова державна ідеологія зумовила перебудову бібліотек, вона призвела до реорганізації діяльності та структури ВБУ як національної установи. У 1933 р. розформовується картотека українки, її зливають із загальним каталогом, а у 1934-му з офіційних документів повністю зникає термін «україніка»⁸.

Отже, частина українки впродовж 1930-х рр. потрапила до загального книгозховища, частина до спецфонду. На кінець 1990-х рр. цей масив, незважаючи на різні негоди (вилучення книг до спецфонду, Друга світова війна, евакуація, знищення українки перед евакуацією, пожежа в бібліотеці 1964-го тощо) налічував 45 836 одиниць зберігання. Нині він розміщений в основному фонді окремо, під шифрами Аи, Ви, Си, АиО, СиО. Зарубіжна українка ніколи не виділялася окремо. До цього часу знаходимо вкраплення її в цьому масиві, так само, як і в загальному фонді. Найчастіше це книги, видані у Відні, Празі, Берліні, Вінніпезі, Торонто. Книжковий масив, наявний тепер у залі зарубіжної українки, формувався у спецфонді. Його оформлення розпочалося після Другої світової війни, бо давніші інвентарні книги не збереглися. Нові інвентарні книги, які почали облік видань відповідного профілю, були заведені у 1948 р.

Відділ спеціального зберігання поповнювався виданнями з зарубіжної українки, як правило, випадково, в основному книгами з Головліту УРСР. Систематичним комплектуванням його деякий час (на рубежі 1960–1970-х рр.) займався закритий підрозділ – відділ зарубіжної історіографії, більш відомий як «відділ контрпропаганди» академічного Інституту історії, працівники якого замовляли необхідні для роботи книги. Література надходила шляхом валютної передплати та книгообміну. На цих книгах Головліт ставив два шестигранники, що означало режим особливої секретності. Доступ до цієї літератури був обмеженим особливо. Всього таким чином було отримано близько 800 видань. Користувалися цими виданнями співробітники Інституту історії та інших інститутів гуманітарного профілю АН УРСР, які мали вести контрпропаганду з позицій офіційної ідеології⁹.

Основним результатом роботи відділу зарубіжної історіографії став довідник «Бібліографія зарубіжних видань з Історії Української РСР» (К.: Наукова думка, 1971), виданий під грифом «Для службового користування». Це єдине у післявоєнні часи в Україні бібліографічне видання, в якому певною мірою відбито доробок західної «буржуазно-націоналістичної» еміграції.

Про відділ спецзберігання як структурну одиницю бібліотеки складно писати, оскільки про нього не прийнято було говорити навіть серед співробітників. До кінця 1980-х про спецфонди не знайти жодної згадки і в

⁵ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – С. 113.

⁶ Дідківська Г. Г. Сторінки фонду «Україніка» // Бібл. вісн. – 1993. – № 5/6. – С. 30.

⁷ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – С.177.

⁸ Там само. – С.172–178.

⁹ Дідківська Г. Г., Дегтяренко Л. О. Фонд відділу зарубіжної українки // Бібл. вісн. – 1998. – № 2. – С. 36–37; Дегтяренко Л., Дідківська Г. Фонд відділу зарубіжної українки Бібліотеки // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 70–76.

друкованих джерелах. Такого терміна не містили ні фахові словники, ні підручники з бібліотекознавства. Про стан справ у цьому структурному підрозділі бібліотеки знали лише люди, причетні до його роботи. А про існування спецфондів – невелика кількість читачів великих наукових та публічних бібліотек, переважно науковців, котрі могли скористатися книгами з них за спеціальними дозволами. Офіційно спецфондів не існувало.

Історія цього закритого підрозділу веде свій відлік з 1931 р., коли у ВБУ було створено таємний відділ, куди надходила вилучена «ідеологічно шкідлива література». Реально ж формування фонду обмеженого доступу та спецховища почалося ще у 1923–1924 рр., коли бібліотека отримала право на обов'язковий український примірник конфіскованого друку і почала, за вказівкою влади, здійснювати заходи щодо відокремлення та опечаткування усіх книг «контрреволюційного та релігійного характеру»¹⁰.

У 1935 р. набуває чинності інструкція, яка «врегулює» вилучення та зберігання «ідеологічно шкідливої літератури». Бібліотека, здійснюючи з 1935 р. міжнародний книгообмін через «Міжнародну книгу» для Академії наук УСРР (для цього було створено Бюро міжнародного книгообміну), почала отримувати зарубіжні каталоги й проспекти іноземних технічних фірм, координувати обмін науковою літературою, який контролював Головліт¹¹. Таким чином розпочалося формування відділу спеціального зберігання літератури. Він був найбільш політизованим підрозділом бібліотеки. Після Другої світової війни туди частково потрапила трофейна література. Крім того, до нього надходила не тільки зарубіжна «ідеологічно шкідлива» література, а й українська книга, що кваліфікувалася переважно як видавнича продукція «буржуазних націоналістів». Так, у спецфонді свого часу було зібрано унікальну колекцію газет української діаспори – близько 30 тисяч одиниць зберігання¹².

Зміни Статуту бібліотеки та послідовне нівелювання її національних функцій розпочалися за часів зміцнення радянської влади, посилення сталінських репресій, упровадження нових поглядів на питання національного розвитку науки і культури, коли концепція «національного» змінилася концепцією «державного». Перемога тоталітарної системи надовго затримала розвиток національних функцій бібліотеки, а термін «україніка» на десятки років вилучається з суспільного обігу. Спецфонди були розформовані лише на початку 1990-х у зв'язку з історичними процесами перебудови, що відбулися тоді на теренах СРСР.

Отже, відділ україніки та відділ спеціального зберігання літератури НБУВ були кожний у свій історичний час структурними підрозділами, де збиралися

видання, що потім стали основою фонду сучасного відділу зарубіжної україніки.

На час свого заснування ВЗУ мав 1500 книг і 4300 журналів видань зарубіжної україніки¹³ і 16 тисяч одиниць зберігання зі спецфонду (або видань реабілітованих авторів). Перша частина фонду була фактично зібранням творів, виданих поза Україною (україномовні твори, праці українських авторів, українських установ, інституцій та організацій в оригіналах та перекладах, видання про Україну та українців усіма мовами). Це видання, пов'язані із життям та творчістю вчених, культурних, громадських і політичних діячів, письменників, діяльність яких суперечила офіційній державній політиці щодо української історії та національної культури. Нерідко такі документи вирізнялися своєю унікальністю, оскільки в материковій Україні вони або конфісковувалися та знищувалися в часи сталінського терору, або загинули під час війни. Слід також відзначити наукову коректність і об'єктивність діаспорних наукових видань, високий ступінь свободи від політичної та ідеологічної тенденційності. Друга частина фонду ВЗУ – реабілітовані видання, – проливалася світло на русифікаторську політику КПРС щодо духовного й культурного життя України.

Двадцятирічну історію відділу зарубіжної україніки можна умовно поділити на 2 етапи: перший – 1991-й – 2003 р., другий – 2003 р. – до сьогодні. Від вересня 1991-го до жовтня 2003 р. відділ містився у головному корпусі бібліотеки за адресою: проспект 40-річчя Жовтня 3, потім його перевели до приміщення Філії бібліотеки № 1 по вул. Володимирській 62, де зберігаються цінні спеціалізовані фонди НБУВ. Колекція видань реабілітованих авторів залишилася в основному книгоховищі бібліотеки в головному її корпусі. Таким чином, у ВЗУ сьогодні зберігається власне екстеріорика – видання зарубіжної україніки.

ВЗУ є локальним підрозділом НБУВ, який вибудовує свою роботу у тісній взаємодії з відділом національної бібліографії. На сьогодні ВЗУ є фондоутримувачем, основним завданням якого є обслуговування користувачів, надання інформаційних послуг. Фонд відділу нині становить 32 тис. 108 одиниць зберігання книжкових, періодичних та продовжуваних видань. Переважна його частина – це друкована продукція гуманітарного профілю: історія, філософія, релігієзнавство, мовознавство, економіка, художня література. Значно меншою кількістю видань представлені природничі та технічні науки. Хронологічні рамки більшості видань – 40–90-ті роки ХХ ст.; приблизно 10 % фонду становлять дореволюційні видання та видання 20–30-х років ХХ ст. Майже 30 % – видання іноземними мовами.

У відділі зберігається наукова продукція найбільших закордонних наукових українознавчих центрів, таких як: Українська Вільна Академія наук у США, Канадський інститут українських студій Альбертського університету;

¹³ Газети діаспори традиційно зберігаються у відділі газетних фондів НБУВ.

¹⁰ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – С. 41, 155, 279.

¹¹ Там само. – С. 280–381.

¹² Дідківська Г. Г., Дегтяренко Л. О. Зарубіжна україніка в ЦНБ АН України // Українська діаспора. – Київ; Чикаго, 1993. – № 3. – С. 140.

Українські наукові інститути Гарвардського і Торонтського університетів, Наукове товариство імені Шевченка, Український Вільний Університет у Празі, Мюнхені та ін.

Чільне місце у фонді посідають дослідження з історії України, література з питань філософії, історії, релігії. У відділі сконцентровано книги та статті провідників українського визвольного руху, а також праці з історії визвольного руху. Відділ зберігає рідкісні зібрання з історії голодомору в Україні, зокрема копії документів Інтернаціональної Комісії з питань розслідування голоду в Україні 1932–1933 рр., а також великі добірки матеріалів про Українську повстанську армію, українські поселення у світі. У фонді відділу є довідково-бібліографічні та енциклопедичні видання.

Варто відзначити, що великий масив невідомого раніше культурологічного матеріалу (культурної спадщини діаспори, що є важливою частиною вітчизняної історії) надійшов до нас після набуття Україною незалежності. Деякі надходження, що мають особливу історико-культурну цінність, були виділені в окремі колекції та зібрання. Однією з цінних колекцій відділу є фонд бібліотеки Українського Народного Дому в Торонто (Канада), організованої в 1918 р. Весь цей час її ресурс комплектувався українознавчими виданнями. В середині 1990-х рр. її подарували НБУВ. Після оброблення з цієї колекції до відділу надійшло 1303 примірники книжкових видань і 2346 примірників періодичних видань. Серед них багато раритетних і рідкісних, тих, що були відсутні у нашому фонді.

Періодичні видання (часописи) ВЗУ налічують 13 тис. одиниць зберігання (280 назв), надрукованих у різних куточках світу.

Комплектування фонду відділу зарубіжної україніки впродовж його існування здійснюється як традиційними джерелами (книгообмін, валютна передплата), так і нетрадиційними (дари установ, організацій, бібліотек, навчальних закладів, приватних осіб). Домінуючим джерелом комплектування ВЗУ є дари. Безпосередньо комплектування здійснює Центр комплектування НБУВ. Наш відділ опікується активізацією дієвих пошукових механізмів, працюючи з електронними каталогами видавництва і зарубіжних наукових центрів українознавства. Це дає змогу оперативної і цілеспрямовано виявляти найновішу інформацію. Таким чином, співробітники відділу виявляють дезидерати – відсутні, але необхідні для роботи користувачів, видання і подають до Центру комплектування НБУВ пропозиції щодо докомплектування фонду.

Ще на початку свого існування ВЗУ розповсюдив «Звернення до всіх українських видавців, українознавчих установ і громадянства в діаспорі» з проханням надсилати до нашої бібліотеки книги, часописи, продовжувані та серійні видання, які виходять друком у Європі, Канаді, Америці, Австралії, будь-де у світі українською та іншими мовами з метою сприяння збільшенню духовних скарбів нашого народу, відродженню вітчизняної культури, розбудові української держави. У результаті такої акції вдалося отримати чимало літератури від

діячів української діаспори, таких як Адольф Гладилевич (Канада), Ганна Паньків (США), Іван Кейван, Василь Верига, Ярослав Рудницький, Яр Славутич (Канада), Тарас Гунчак, Любомир Винар (США), Степан Ткачук (Румунія), Богдан О'Колот-Скобович (Швеція), Мирослав Бігус і Володимир Олексюк (США), Маргарита Бжеська і Анна Фігус-Ралько (Канада), Атанас Фіголь і Микола Демкович-Добрянський (Німеччина), Іван Савченко і Осип Довбуш (Великобританія), Марія Няхай (Чехія), Іван та Іванна-Мстислава Чорні (Австралія). У списку дарувальників Світовий Конгрес вільних українців, Товариство українських бібліотечарів Канади, Центральний шкільний українознавства у США, Українська видавничка Спілка у Великій Британії та ін.

Наші співробітники розпочали активно вивчати зарубіжний досвід з цих питань. Так, наприкінці 1991 р. О. К. Супронюк вирушила у відрядження до Москви, – де мала змогу ознайомитися з роботою Російської державної бібліотеки (колишньої ім. В. І. Леніна) щодо вивчення росіки – російської екстеріоріки. Справа в тому, що у перші роки діяльності відділу визначалися пріоритетні напрями його роботи, вироблялася концепція опрацювання його фонду. Предмет вивчення був надзвичайно широкий і складний, оскільки потрібно було створювати термінологію, вперше напрацьовувати теоретико-методологічні засади діяльності. Адже всі ці проблеми пов'язані з визначенням етнічних територій українського народу в минулому і в сучасному, з уточненням хронологічних рамок зарубіжної україніки, яку фахівці умовно поділяли таким чином: 1) з часів Київської Русі, коли зарубіжна україніка входила в росіку і полоніку; 2) 1917–1991 рр., коли вона частково входила в полоніку і советіку; 3) з 1991 р., з часу утвердження незалежності нашої держави¹⁴. Досвід і пошуки російських колег у цьому напрямі були для нас вкрай важливими, оскільки окрім всього іншого, література зарубіжної україніки реєструвалася і вивчалася ними у книжковому потоці тієї частини російської екстеріоріки, яка має назву советіка (екстеріоріка періоду Радянського Союзу).

У цей же період Г. Г. Дідківська вивчала досвід роботи Слов'янського відділу бібліотеки Торонтського університету (Канада), діяльність інших канадських наукових, видавничих осередків. В українському Дослідно-документаційному центрі Торонто нею було виголошено доповідь про зарубіжну україніку в ЦНБ АН УРСР¹⁵.

Навесні 1992 р., за програмою наукових обмінів, завідділу Л. О. Дегтяренко відвідала Прагу з метою вивчення історії і традицій опрацювання національних фондів у тамтешній Слов'янській бібліотеці, що

¹⁴ Кириченко Р. С. Україна у франкомовних виданнях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (кінець XVIII – початок XX ст.) // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 342.

¹⁵ Дідківська Г. Г. Вибране з доповіді (Виголошено в Торонто в УДДЦ) // Україніка в світі [Торонто]. – 1992. – № 1. – С. 20–21.

функціонувала при Національній бібліотеці Чехословаччини¹⁶. А через деякий час науковий співробітник Слов'янської бібліотеки, письменниця і книгознавець Марія Няхай приїздила працювати у відділ до нас.

На жаль, з часом стало зрозуміло, що підтримувати регулярну співпрацю ВЗУ з іншими бібліотеками, науковими закладами та видавничими центрами діаспори буде надзвичайно складно. Та й забезпечувати повний бібліографічний і статистичний ретроспективний і поточний облік документів зарубіжної україніки не вдається в умовах функціонування локального відділу бібліотеки. До того ж у багатьох бібліотеках України почали виникати фонди подібного профілю. Тамтешні фахівці стали бібліографувати, вивчати і навіть видавати відповідні каталоги і покажчики. Таким чином, згодом було визначено, що найбільш доцільним способом обліку зарубіжної україніки у ВЗУ може бути накопичення бібліографії другого ступеня, зосередження у відділі даних про всі бібліографічні видання зарубіжної україніки.

Цією роботою на сучасному етапі опікується молодший науковий співробітник відділу В. В. Березкіна. Нею зібрані матеріали до бібліографічного покажчика, що має робочу назву «Бібліографічні посібники і каталоги із фондів відділу зарубіжної україніки НБУВ, Бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія», Бібліотеки ім. О. Ольжича, видані поза межами України». Покажчик містить дані про бібліографічні посібники київських бібліотек, які мають значні фонди зарубіжної україніки. Нині він готується до друку у творчій співдружності зі згаданими бібліотеками.

Завідувачка відділу Л. О. Дегтяренко взяла участь у підготовці покажчика «Українська революція і державність (1917–1920 рр.) : науково-бібліографічне видання» / НАН України, НБУВ; редкол. О. С. Онищенко (гол.) та ін., уклад. А. Л. Панова та ін., наук. ред. В. Ю. Омельчук (К., 2001). Як відомо, історія української революції впродовж останніх десятиріч перебуває в центрі наукових і політичних суперечок, породивши таку кількість публікацій, якої немає з жодної іншої історичної проблеми. Але термін «українська революція» закріпився в науковому і політичному лексиконі лише на початку 1990-х рр., з набуттям Україною державної незалежності. Сама ж історія революції дуже складна, звідси і велика кількість документів, публікацій, неоднозначність оцінок подій. Було надзвичайно важливо зафіксувати всі публікації та видання з цієї теми, оскільки без усвідомлення і осмислення історичного досвіду неможлива побудова держави на новому історичному етапі¹⁷. Бібліографія видань, зафіксованих у дан-

ному покажчику, включає бібліографічні дані про рідкісні видання відповідної тематики, що зберігалися на той час у ВЗУ – книги зарубіжної україніки, реабілітовану літературу, періодичні видання.

Упродовж тривалого часу співробітники ВЗУ брали активну участь у підготовці матеріалів до репертуару української книги¹⁸. Тут наш колектив тісно співпрацював з відділом національної бібліографії НБУВ, зокрема, що стосується підготовки частини Українського бібліографічного репертуару «Україномовна книга в фондах НБУ» з часу виникнення україномовної книги (1798) і до 1923 р., коли в Радянській Україні почався систематичний бібліографічний книгооблік Книжковою палатою Радянського Союзу).

Практичним результатом цієї тривалої та складної роботи стали 5 томів бібліографічного покажчика «Україномовна книга у фондах НБУВ. 1798–1923 : бібліографічний покажчик» (Вип. 1–5. – Київ, 1996–2002 / НАН України, НБУВ; гол. ред. О. С. Онищенко), що розкривають фонди україномовної книги за означений хронологічний період. У покажчику зафіксовані дані про хронологічно відповідну частину україномовних книг, які є частиною фонду ВЗУ.

Якщо на першому етапі функціонування ВЗУ, його зусилля, відповідно до концепції, розробленої Інститутом української книги НБУВ (в складі якого функціонував підрозділ)¹⁹, спрямовувалися переважно на вивчення зарубіжної україномовної книги, то згодом робота відділу, як і бібліотеки загалом, була пов'язана з реалізацією державної програми автоматизації бібліотек.

Основною науковою роботою ВЗУ було визначено «Створення електронного каталогу україномовних книжкових видань відділу зарубіжної україніки НБУВ». Вона виконувалася нашими фахівцями в рамках загальнобібліотечної теми «Формування зведеного каталогу – репертуару україномовної книги». Спочатку готувалася база даних у картковому вигляді, з кінця 1990-х рр., коли у відділі з'явилися комп'ютери, а отже і можливість оброблення матеріалу в автоматизованому режимі, почався комп'ютерний набір цієї бази, і вже з 2005 р. почали формувати електронну базу даних україномовної книги відділу у програмі ІРБІС (закінчена у 2009 р.).

Нині електронний каталог україномовних книжкових

¹⁸ Про досвід підготовки в НБУВ українського бібліографічного репертуару більш детально див.: *Онищенко О. С., Омельчук В. Ю.* Передмова // Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 1998–1923 : бібліографічний покажчик. 1798–1911. – К., 2003. – Т. 1. – С. 5–13. Див. також: *Омельчук В., Устимовський Д.* Національна бібліографія України – пріоритетний напрям наукової діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // *Бібл. вісн.* – 2011. – № 2. – С. 3–10.

¹⁹ Інститут української книги НБУВ (існував з червня 1994-го до грудня 2010 р.) розробляв проблеми книгознавства, теоретичні, методичні та організаційні аспекти вивчення національної бібліографії.

¹⁶ Як відомо, у свій час в Празі діяло багато українських наукових, культурних установ, видавництв, інституцій, товариств, громадських організацій. Наприклад, у 1927 р. у Чехословаччині нараховувалося 147 українських видавництв (*Няхай Марія.* Українські фонди Слов'янської бібліотеки у Празі // *Бібл. вісн.* – 1993. – № 5/6. – С. 6).

¹⁷ Передмова / Українська революція і державність (1917–1920 рр.) : науково-бібліографічне видання / НАН України; НБУВ. – К., 2001. – С. III–VI.

видань ВЗУ підготовлено у кількості 6000 інформаційно-аналітичних записів. Його виставлено на бібліотечному Інтернет-сайті і ним користуються читачі. Трансформація друкованого каталогу в електронний розширила можливості пошуку, зробила більш рухливим склад ресурсу. База даних електронного каталогу містить, крім назв книг, назви галузей знань і предметів, з яких вони видані, місце видання, назви друкарень, видавничих організацій та установ, видавництв, видавців, усі прізвища осіб, про яких йдеться в основному тексті, а також прізвища, які зустрічаються в бібліографічних описах та анотаціях. Особливо цінною для нас є можливість автоматичного формування за допомогою програми ІРБІС словників і покажчиків, на основі яких може бути реалізований швидкий пошук за будь-якими елементами бібліографічного опису. ІРБІС передбачає засоби, що дають змогу користувачеві формувати список видів пошуку на власний розсуд, а, отже, отримувати широкий спектр вихідних форм.

Такий сучасний каталог сприяє збереженню джерел інформації та забезпечує вільний доступ до них. Очікувані практичні результати – поліпшення обслуговування читачів у зв'язку з наданням можливості пошуку потрібних видань не тільки за основними, а й за допоміжними ознаками²⁰.

У рамках наукової програми «Створення бази даних видань НАН України та електронних каталогів спеціалізованих фондів НБУВ» відділом у 2010 р. розпочато підготовку електронного реєстраційно-аналітичного каталогу періодичних видань ВЗУ. Результатом цієї роботи буде доступ користувачів до електронної бази анотованого змісту всіх часописів, що зберігаються у ВЗУ. На нинішньому етапі – це основна науково-прикладна робота відділу.

Таким чином, вже створений електронний каталог україномовної книги відділу і електронний реєстраційно-аналітичний каталог періодичних видань ВЗУ, підготовку якого лише розпочато, – інноваційні електронні продукти ВЗУ. Вони даватимуть змогу вводити в обіг відомості про масиви видань, які є складовою українського бібліографічного репертуару. На базі цих електронних інноваційних продуктів відділу здійснюється довідково-інформаційне обслуговування не тільки безпосередніх, а й дистанційних користувачів з України та зарубіжних країн.

Науково-дослідна робота співробітників ВЗУ усі ці роки була тісно пов'язана з участю у наукових конференціях, присвячених актуальним питанням бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства. Насамперед, це оприлюднення результатів своїх досліджень (опрацювання фонду відділу, наукових розвідок у галузі українознавства, історії культури, традицій української діаспори тощо) на

щорічних міжнародних конференціях, які відбуваються у стінах НБУВ, та на інших наукових форумах.

Так, у січні 2004 р. на науковій конференції «Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України», яка відбулася у Національному університеті «Києво-Могилянська академія (далі НаУКМА), Л. О. Дегтяренко і О. К. Супронюк оприлюднили доповідь «Огляд джерельної бази видань діячів української діаспори з фонду відділу зарубіжної україніки НБУВ».

У січні 2005 р. в рамках днів науки, що проводилися НаУКМА, О. К. Супронюк, В. В. Березкіна взяли участь у науковій конференції «Україна – людина, суспільство, природа», де виступили з доповідями у підсекції «Науково-інформаційна діяльність», на якій обговорювалася діяльність меценатів, благодійників та дарувальників наукових бібліотек.

На міжнародній науковій конференції «Слов'янство і національно-культурні процеси ХХІ століття» (травень 2006 р.) у доповіді В. В. Березкіної вперше були розглянуті «Матеріали до Франкіани в зарубіжній україніці ВЗУ НБУВ». Трохи ширше результати дослідження на аналогічну тему «Матеріали до Франкіани в зарубіжній україніці» доповідалися нею на міжнародній науковій конференції «Бібліотека як соціокультурний феномен: історія і сучасність», яка проходила у Львові 15–17 жовтня 2008 р. з нагоди 400-річчя Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка. В основу доповіді В. Березкіної, виголошеної у лютому 2010 р. на «Щорічних читаннях пам'яті Ф. Погребенника», відомого українського книгознавця, ініціатора багатьох книгознавчих проєктів, пов'язаних з бібліографуванням діаспорних видань, дослідницею була покладена метабібліографія української діаспори.

О. К. Супронюк на трьох міжнародних конференціях «Українська діаспора: проблеми дослідження», що проходили в Національному університеті «Острозька Академія», підбила підсумки і окреслила основні напрями роботи ВЗУ на найближчу перспективу (2005 р.); висвітлила еміграційний період книгознавчої діяльності В. В. Дорошенка, першого професійного бібліографа діаспори, дослідника української преси та українознавства (2008 р.); зробила огляд бібліографознавчих та книгознавчих публікацій на сторінках журналу «Українська книга» (Філадельфія, 1971–1982) (2010 р.).

У вересні 2010 р. В. В. Березкіна представляла наш відділ на Міжнародному бібліографічному конгресі, який відбувся на базі Російської національної бібліотеки (далі – РНБ) у Петербурзі, де виступила на секційному засіданні з доповіддю «Бібліографічні джерела українського зарубіжжя: історія, результати досліджень».

Значною подією у науковому житті відділу стала захищена у 2005 р. в НБУВ Р. С. Кириченко (1944–2005) дисертація на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук «Франкомовна україніка кінця ХVІІ – початку ХХ ст. у бібліотечних колекціях України: походження, склад, зміст, історико-книгознавча реконструкція». Це перша

²⁰ Дегтяренко Л. О., Супронюк О. К. Електронний інформаційно-аналітичний каталог україномовних книжкових видань фонду зарубіжної україніки як бібліотечний інноваційний продукт НБУВ // *Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – К., 2004. – Вип. 13. – С. 194–197.

дисертація з україніки, захищена в НБУВ. Вона виявилася знаковою віхою в історії бібліотеки, адже на базі відділу зарубіжної україніки напрацьовувалася теорія і методологія дослідження, а його об'єктом стали фонди франкомовної україніки бібліотек України, передовсім НБУВ. Р. С. Кириченко все своє недовге творче життя присвятила вивченню франкомовної книги. Фактично це була не просто робота, а справді подвижницьке служіння науці. Щоб вибрати франкомовні видання українознавчої тематики кінця XVII – початку XX ст., як об'єкт досліджень для дисертації, тільки з видань відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту української книги НБУВ, де вона працювала, нею було опрацьовано 62 тисячі одиниць зберігання. Робота Р. С. Кириченко започаткувала новий вид наукових книгознавчих і бібліотекознавчих досліджень, вона вперше ввела до наукового обігу франкомовні джерела у такому масштабі. Запропоновані дослідницею підходи дають змогу розкривати фонди бібліотечних колекцій, які у межах загальних фондів наукових бібліотек становлять унікальні комплекси книгознавчих та бібліографічних джерел, а отже прискорювати створення й поповнення ретроспективної складової українського бібліографічного репертуару та національної бібліографії України.

Про значний творчий доробок співробітників ВЗУ свідчать їх численні публікації – монографії, статті в наукових збірниках, фахових журналах з питань історії формування відділу, його фондів, розкриття різних аспектів українознавства.

У 1999 р. співробітник відділу Ю. В. Покальчук видав монографію «Українці у Великій Британії» / НБУВ (Львів, 1999), в якій вперше подавалися історія та сучасний стан українських поселень у Великій Британії. В центрі уваги автора – початки життя українців на цій території, перші організації та об'єднання, українська мова і шкільництво, преса і книговидання, розвиток і поширення української культури, українська церква, жінки, молодь, об'єднання колишніх вояків-українців у Великій Британії. Це єдина на сьогодні багатоілюстрована книга, в якій комплексно висвітлюється історія і сучасне життя українців у цій країні.

Напередодні відзначення 200-річчя від дня народження М. В. Гоголя відділ став осередком підготовки нових видань, які висвітлюють творчу біографію письменника. О. К. Супронюк підготувала до друку дві книги, матеріали до яких збиралися більше 20 років. Це біобібліографічний словник «Н. В. Гоголь і його оточення в Нежинській гимназії» та монографія «Літературна среда раннього Гоголя» (К.: Академперіодика, 2009).

У першій з них робиться спроба дати в систематизованому вигляді корпус відомостей про оточення, в якому М. В. Гоголь формувався як особистість, як письменник. Це фактично локальна енциклопедія українознавства 1820–1890-х рр., в якій подано культурологічний зріз тієї епохи.

У книзі «Літературна среда раннього Гоголя»

досліджуються джерела літературної освіти, навчальний процес, атмосфера навчального закладу, що створювали той реальний субстрат, на якому виростала творчість Гоголя.

Згадані видання дали змогу ввести в науковий обіг потужний пласт невідомого документального та джерелознавчого матеріалу. За видання цих книг НБУВ стала лауреатом в номінації «Наука о книге» Міжнародного конкурсу на кращий науково-видавничий проект «Наука о книге», організованого МААН та Радою з книговидання (Москва, листопад 2010 р.).

Важливим складником творчого доробку співробітників відділу є також їх публікації у періодичних виданнях. Насамперед, це статті Ю. В. Покальчука (Утворення Британської асоціації українців // Слово і час. – 1991. – № 8; Творення української національної бібліотеки в Києві // Українська думка. – 1992, 7 травня; Українська держава і еміграція // Українське слово – 1994, 22 травня; Хто ми у світі? : До питання про українську ментальність // Київ. – 1995. – № 9/10), Г. Г. Дідківської (Все про Україну й українців // Укр. слово. – 1993, 7 березня; Зарубіжна україніка – важлива складова частина духовних надбань України // Українська думка. – 1993, 9 вересня; Україніка в Бібліотеці Конгресу США // Бібл. вісн. – 1997. – № 2; Джерельна база україніки // Слово і час. – 1998. – № 9/10), Л. О. Дегтяренко (Зарубіжна україніка в ЦНБ АН України // Українська діаспора. – 1993. – № 3 (у співавт.); Фонд відділу зарубіжної україніки // Бібл. вісн. – 1998. – № 2 (у співавт.)), В. В. Березкіної (Документальна спадщина видань української діаспори у фондах відділу зарубіжної україніки // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2005. – Вип. 10; Бібліографічні джерела зарубіжної україніки // Наук. праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 24. – К., 2009; Видавнича діяльність Канадського інституту українських студій // Бібл. вісн. – 2010. – № 4), О. К. Супронюк (Зарубіжна україніка: проблеми вивчення // Бібл. вісн. – 1997. – № 2; Книжкове зібрання «Товариства Український народний дім у Торонто» в НБУВ : до проблеми розкриття фонду відділу зарубіжної україніки // Наук. праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 16; В. В. Дорошенко – дослідник української преси : еміграційний період (1944–1963) // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : Історичні науки. – Острог, 2008. – Вип. 11 та ін.).

Одним з пріоритетних напрямів роботи ВЗУ є вирішення питань, пов'язаних зі збереженням фонду. Цінні й рідкісні книги, видання, які перебувають у зношеному стані, та ті, що користуються підвищеним попитом у читачів, направляються у відділ оправи і набувають нового вигляду. Їх зберігання приділяється особлива увага, оскільки це унікальні раритети української культури, які мають велику історичну цінність. На нинішньому етапі перспективним є створення фонду цифрових копій творів друку – оцифрування рідкісних і цінних видань, реалізацію якого вже розпочато в

НБУВ. Згідно з планом, у 2012 р. розпочалося оцифрування «Шевченкіани», що зберігається у ВЗУ (138 од. зб. – 21 789 зображень. Ця акція присвячена 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка, яке відзначатиметься у 2014 р.), та оцифрування колекції документів, пов'язаних з Голодомором 1932–1933 рр. в Україні (79 од. зб. – 15 345 зображень).

Значну увагу відділ приділяє підготовці та проведенню науково-інформаційних, культурно-просвітницьких заходів, зокрема, організації книжково-інформаційних виставок; презентацій нової наукової літератури, екскурсій, зустрічей з видатними діячами діаспори, відзначенню ювілейних дат у житті видатних громадсько-політичних, культурних діячів, вчених, популяризації власних історико-культурних фондів.

Помітною подією культурного життя стала презентація 14 березня 2003 р. перевидання унікальної книги Т. Шевченка «Поезії» («Кобзар») з ілюстраціями Петра Носка / упоряд. згідно з редакцією історично-літературного товариства при Українській Академії наук (К., 1927), наклад якої був знищений у роки репресій через арешт ілюстратора. Видання вдалося відтворити з єдиного примірника, який уцілів, коштом канадських меценатів Я. і Є. Гуцуляків з ініціативи доньки художника Т. Носко-Оборонів. Ця книга стала гідним поповненням «Шевченкіани» ВЗУ, що містить твори Т. Шевченка та праці про його творчість, видані в усьому світі.

ВЗУ завжди стає осередком обговорення проблем, обміну інформацією, новими виданнями, що висвітлюють питання історії, життя та діяльність української діаспори під час всесвітніх форумів українців.

Так, 17 серпня 2001 р. в НБУВ в рамках III Всесвітнього форуму українців пройшов, організований ВЗУ, міжнародний науковий симпозіум «Ярослав-Богдан Рудницький – видатний український мовознавець, славіст, педагог, видавець».

Я.-Б. Рудницький працював професором Українського Вільного Університету в Мюнхені, став засновником і першим головою Департаменту славістики й українознавства Манітобського університету в Вінніпезі. Викладав в Оттавському університеті, був засновником Української Вільної Академії наук у Канаді, ініціатором відновлення і президентом Української Могилянсько-Мазепинської Академії наук в еміграції, дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка, головою Української наукової ради в Канаді, засновником Кафедри українознавства в Австралії, консультантом з українського книгознавства в бібліотеці конгресу США, членом Федеральної Королівської комісії двомовності в Канаді. Перед урядом Канади порушував питання щодо конституційного визнання української мови державно-регіональною на території цієї країни. На симпозіумі постать видатного українця розглядалася у контексті громадського життя української діаспори, його інтелектуального середовища. Учасники форуму висвітлили всі сторони його багатогранної діяльності.

У серпні 2006 р. у рамках IV Всесвітнього форуму ук-

раїнців у ВЗУ було влаштовано презентацію книги «Українці Латвії (люди згадують, документи свідчать)» / ред. Е. Давиденко, В. Павленко, В. Строй (Рига, 2006). Ця ґрунтовна праця відтворює широку панораму життя українців у Латвії, відображає пошуки місця української діаспори в латвійському суспільстві та окреслює конкретні шляхи вирішення багатьох проблемних питань. Відділ підготував рецензію на згадане видання, яка була надрукована у «Бібліотечному віснику» (2006, № 6).

Після виходу в світ унікальної 5-томної англomовної «Енциклопедії українознавства» «Encyclopedia of Ukraine» (University of Toronto Press, 1984–93) edited by Volodymyr Kubijovyc (vols. 1–2) and Danylo Husar Struk (vols. 3–5), що стала значним історичним явищем (видання є визначним досягненням у галузі українознавства та трансляції його досягнень у світову науку і культуру), ВЗУ готував обґрунтування висунення його від ЦНБ АН України на присудження Національної премії України ім. Т. Шевченка. Хоча премію вибороти не вдалося, напрацювання у цьому напрямі були для співробітників дуже корисними. Наукове дослідження актуальності цього принципово осучасненого видання енциклопедії українознавства сьогодні широко використовується в екскурсійному та інформаційно-довідковому обслуговуванні користувачів ВЗУ.

У 2008 р. Л. О. Дегтяренко і В. В. Березкіна підготували базу даних біографій видатних українців для масштабного науково-просвітницького проекту «Українці в світі», який вдалося реалізувати за ініціативою Всеукраїнського об'єднання «За Помісну Україну!». В рамках проекту «Українці в світі» в Центрі ділового та культурного співробітництва «Український дім» (м. Київ) було відкрито виставку, експозиція якої представляла галерею портретів видатних особистостей України – творців у різних сферах людської діяльності. Завдяки цьому проекту вдалося ознайомити громадськість з основними етапами становлення державності України, розкрити роль вихідців з України у цивілізаційних процесах, що демонстрували їх вагомий внесок у світову духовну скарбницю.

Відзначимо також, що у читальному залі ВЗУ систематично (10 разів на рік) організовуються тематичні книжкові виставки, які відображають різні аспекти наукового, культурного, громадського життя української діаспори. Так, остання з них «Українці в світі» була присвячена V Всесвітньому форуму українців, що відбувся у серпні 2011 р. в Києві. Вона презентувала книги, які висвітлюють історію формування та сучасні проблеми української діаспори в Європі, Америці, Австралії. Література, що експонується на виставках, становить основу тематичних картотек (наприклад, Чорнобильські події, Голодомор в Україні 1932–33 рр., діяльність Центральної Ради, ОУН, УПА тощо), котрі широко використовуються під час виконання запитів читачів.

З перших днів свого існування ВЗУ веде цілеспрямований пошук інформації про українознавчі центри поза межами України. З цією метою було сформовано відповідну картотеку, де зібрані відомості про устано-

ви, організації, бібліотеки, а також про видатних українських митців, громадських, культурних діячів діаспори. Нині картотека налічує вже понад 900 позицій (з 27 країн світу).

За допомогою електронного листування, особистих контактів під час наукових форумів ВЗУ підтримує зв'язки із зарубіжними бібліотеками, науковими інституціями, видавництвами тощо. Завдяки таким заходам вдається збирати інформацію про видання, які стосуються України і зберігаються поза її межами, а також відпрацьовувати шляхи їх придбання.

Значна увага приділяється налагодженню особистих контактів з видатними культурними та громадськими діячами діаспори. Особливо активно ця робота велася в перші роки існування відділу. Серед гостей ВЗУ були письменник Яр Славутич, філософ Т. Гунчак, вчений-славист Я.-Б. Рудницький, секретар Союзу українців у Великобританії, головний редактор тижневика «Українська думка» у Лондоні С. Фостун, релігійний діяч С. Ярмусь, видавець, голова правління українського незалежного видавництва «Смолоскип», організатор і перший голова Музею-архіву українського самвидаву в Україні (1998) О. Зінкевич, директор програми ім. Фулбрайта у Києві М. Богачевська-Хом'як, громадська діячка Т. Носко-Оборонів, літературознавець, журналіст, громадсько-політичний діяч В. Жила, засновник Рідної Української Національної Віри (РУНВіри) Л. Силенко та ін.

Актуальні питання співробітництва, проблеми книгознавства, придбання видань для фонду ВЗУ обговорювалися під час зустрічей з бібліотечними діячами, видатними бібліографами діаспори, книгознавцями Б. Ясінським, М. Няхай, Л. Пендзей, М. Тарнавською, О. Процик, О. Пясецькою та ін.

Відділ також підтримує наукові зв'язки з Українським інститутом Гарвардського університету (США), Українським Вільним Університетом (Мюнхен), звідки нещодавно надійшов масив видань, відсутніх у фонді відділу. Одним з джерел поповнення книжкового зібрання ВЗУ є фонди бібліотеки Інституту дослідження української діаспори, що функціонує при Національному університеті «Острозька академія». Цей університет нині є головним координаційним центром зв'язків України з українським зарубіжжям. З Острога ми отримуємо журнал «Український історик: журнал історії і українознавства», що видається Українським історичним товариством (УІТ працює над вивченням джерельних матеріалів до історії України в закордонних архівах і бібліотеках). Директор Інституту дослідження української діаспори Алла Атаманенко постійно передає у відділ нові видання. Зокрема, влітку 2010 р. ми отримали від неї збірники «Українсько-американська асоціація університетських професорів: статті і матеріали» (Нью-Йорк; Торонто; Острог, 2008); «Матеріяли до історії Українського історичного товариства» (Нью-Йорк; Острог, 2006); монографію А. Атаманенко «Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність» (Острог, 2010).

Унікальна і єдина у своєму роді колекція, що роз-

повідає про історію української діаспори, зберігається і продовжує зростати у Центрі вивчення імміграції при бібліотеці Міннесотського університету у місті Міннеаполіс (США). Наш відділ контактує з головним хранителем цієї колекції Галиною Миронюк, яка пересилає нам власним коштом книжки, відсутні у нашому фонді. Вже тривалий час ВЗУ тісно співпрацює з професором україністики Пряшівського університету (Словаччина), академіком Національної Академії наук України Миколою Мушинкою (з 1990 р. п. Мушинка був керівником дослідного кабінету україністики у Пряшівському університеті і професором Українського Вільного Університету в Мюнхені). Вчений комплектує для нашого відділу журнал «Дукля» (літературно-мистецький та публіцистичний журнал українських письменників Словаччини), надсилає свої публікації та всі відповідні видання, що виходять у Словаччині.

Все, що вдалося зробити відділу за 20 років, стало можливим завдяки його співробітникам – ентузіастам своєї справи, людям безмежно закоханим у книгу. Зараз у відділі працює п'ять чоловік, всі з великим досвідом роботи. Керує роботою ВЗУ Лариса Олександрівна Дегтяренко, фахівець з 46-річним бібліотечним стажем, людина з великим досвідом, яка досконально знає фонд. Упродовж 1966–1991 рр. вона працювала у спецфонді бібліотеки і добре знає історію та специфіку цього складного підрозділу.

З моменту відкриття відділу в ньому успішно працює Галина Олександрівна Борисович, яка очолює сектор організації обслуговування читачів. Редактор 1 категорії Вікторія Дмитрівна Антонова опікується проблемами ВЗУ з 1995 р. За наукову роботу підрозділу відповідають визнані фахівці у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства молодший науковий співробітник Валентина Василівна Березкіна (у ВЗУ з 2004 р.) і старший науковий співробітник, кандидат філологічних наук Оксана Костянтинівна Супронюк (у НБУВ з 1990 р.). Тривалий час (з 1991-го по 2011 р.) у відділі плідно працювала бібліотекар 1 категорії Любов Олександрівна Бондаренко. Свій внесок у вивчення фонду ВЗУ зробили молодший науковий співробітник, кандидат філологічних наук Галина Олександрівна Ільєва та молодший науковий співробітник Ірина Вячеславівна Горбик.

Усі співробітники відділу вирізняються не тільки високою бібліотечно-бібліографічною кваліфікацією, а й загальною ерудицією в галузі історії, етнології та інших галузей гуманітаристики. Вони забезпечують організацію комплексу робіт щодо оперативного бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів НБУВ фондами відділу та інформацією з питань зарубіжної україніки.

Співробітники ВЗУ постійно підвищують свою професійну майстерність, оволодівають сучасними інформаційними технологіями. Упродовж 2009–2010 рр. всі фахівці нашого підрозділу освоїли нову версію програми ІРБІС – САБ ІРБІС-64, і з 2010 р. беруть активну

участь у створенні електронного реєстраційно-аналітичного каталогу україномовних періодичних видань зарубіжної України.

Окремо хочеться згадати наших старших колег. Біля витоків формування відділу стояв відомий письменник, громадський діяч, вчений-дослідник Юрій Володимирович Покальчук (1941 – 2008), який працював старшим науковим співробітником ВЗУ НБУВ упродовж 1992–2000 рр. Юрій Володимирович був дуже яскравою особистістю, знав 11 іноземних мов, вільно володів польською, англійською, іспанською, французькою мовами. Перекладав Борхеса, Хемінгуей, Селінджера, Кіплінга, Рембо та ін. Його оригінальні твори перекладені англійською, німецькою, французькою, російською, польською, угорською, чеською, португальською і словацькою мовами. У 1994–1998 рр. він очолював міжнародний відділ Спілки письменників України, а у 1997–2000 рр. – Асоціацію українських письменників; у 2000–2002 рр. входив до складу Національної ради з питань телебачення та радіомовлення. Брав участь у наукових конференціях, публікував матеріали про українську діаспору та її діячів, з якими протягом життя підтримував дружні стосунки. Вчений відкривав Україні світ у своїх численних публікаціях і перекладах, а у світі популяризував Україну. Його поява у відділі була дуже органічною, оскільки тема діаспори в усіх її проявах пронизувала творчі інтереси письменника ще з початку 1970-х. Так, про Яра Славутича та переклади Е. Хемінгуей в Україні він писав у 1973 р. («Всесвіт», № 12); про українців та українську літературу в Аргентині у 1989-му («Всесвіт», № 7); про різні світи бразильської художниці українського походження Віри Вовк у 1990 р. («Всесвіт», № 2).

Своєю надзвичайною енергетикою він створював особливу атмосферу у відділі. Фонд ВЗУ систематично поповнювався книжками з його власної бібліотеки, а також рідкісними виданнями, які в дар відділу він привозив зі своїх численних закордонних відряджень. Наприклад, власним коштом Ю. В. Покальчук привіз з Парижа книжкову колекцію Любомира Гузара, керівника Першої української Друкарні у Парижі (788 од. зб.), з Лондона – серію альбомів живопису англійської поетеси українського походження Галі Мазуренко. На кожній з подарованих ним книжок залишився його дарчий напис. Він також опублікував результати власного дослідження «Українці у Великій Британії». Хоча формально Юрій Володимирович перестав бути співробітником ВЗУ у 2000 р., але до кінця життя він приходив до відділу, почував себе у ньому «своїм» й завжди приносив свої публікації, книги й матеріали, привезені з діаспори.

У 1991–2000 рр. старшим науковим співробітником ВЗУ працювала кандидат філологічних наук Галина Григорівна Дідківська, людина зі складною долею, з покоління дисидентів, дружина політрепресованого Євгена Пронюка²¹, яка молоді роки провела у засланні разом

з чоловіком і дітьми. Вона брала участь у створенні анотованого бібліографічного каталогу україномовних книжкових видань ВЗУ, формувала базу даних наукових інституцій та видавничих центрів діаспори. Висвітлювала досвід роботи відділу у пресі, на телебаченні, виступала на наукових конференціях. Готувала і проводила зустрічі з ученими, культурними та громадськими діячами діаспори. Брала участь у роботі Національної комісії з питань повернення культурних цінностей.

Якщо говорити про перспективи розвитку відділу, то вони, насамперед, пов'язані з удосконаленням інформаційного обслуговування користувачів, забезпеченням збереження та нарощування фондів, їх комплексним і максимально повним розкриттям. Основне покликання ВЗУ – сприяти науковим дослідженням, і у такий спосіб робити свій внесок у розвиток вітчизняної науки, освіти і культури.

Головне наукове завдання відділу на найближчі роки, до виконання якого залучені всі співробітники відділу – це створення реєстраційно-аналітичного каталогу періодичних видань, що зберігаються у ВЗУ у програмі РБІС-64. Колектив також планує продовжити системне опрацювання доробку основних зарубіжних наукових центрів українознавства шляхом вивчення їх видавничої діяльності та накопичення анотованої бібліографії їх видавничої продукції, літератури про них, вивчення фондів бібліотек світу, які зберігають українську. В планах відділу організація низки публікацій про українську в найбільших бібліотеках світу.

Існують плани і щодо подальшого поповнення фонду ВЗУ. Наприклад, НаУКМА, НУ «Острозька академія» мають масиви дублетних книжок нашого профілю, отриманих від видавничих центрів та наукових інституцій української діаспори. Сподіваємося найближчим часом вирішити проблему їх транспортування, хоча у зв'язку з цим постає нагальне питання про збільшення площі у ВЗУ для розміщення фонду (адже на сьогодні налічується всього 15 вільних метрополіць).

Історія інколи досить цікаво розставляє свої акценти. 20-річчя створення ВЗУ збіглося з 120-річчям початку української еміграції до Канади, коли перший українець ступив на канадську землю. Україна підбиває підсумки, осмислює минуле і думає про майбутнє, про подальший розвиток свого духовно-культурного потенціалу. Відділ зарубіжної україніки НБУВ й надалі активно співпрацюватиме з усіма українськими і зарубіжними бібліотеками, культурно-освітніми та інформаційними інституціями. Адже постійно поповнюючи, збагачуючи свої фонди, ми у такий спосіб створюємо сприятливі умови для більш повного, об'єктивного відтворення та осмислення нашими вченими-дослідниками складної, а часом трагічної минувшини українського народу.

Оксана Супронюк,
старш. наук. співробітник НБУВ,
канд. філол. наук

²¹ Пронюк Є. В. у 1998–2010 рр. був головою Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих.